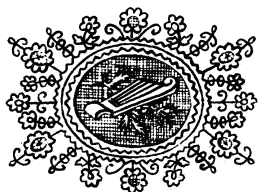

Итальянский ученый Умберто Эко утверждает, что существует эстетика серийных форм. В нашей серии эпосов интерес представляют не столько пять версий эпоса как таковые, сколько само варьирование как принцип создания художественной формы, диалектика повтора и инновации в движении от одной версии к другой. В этом смысле мы можем говорить о новом, даже постмодернистском прочтении «Калевалы». В соответствии с концепцией Эко, опыт прочтения нового текста предполагает знакомство с предыдущим текстом. Подобно опытному читателю (в отличие от «наивного») мы знаем, что каждый текст «Калевалы» соотносится не с реальным миром как таковым (соответствующей «Калевале» реальности просто никогда не существовало), а с другими версиями эпоса.

К новому опыту прочтения «Калевалы» примыкает известный из мировой литературы феномен римейка. Вышло в свет много вариантов «Калевалы», созданных разными лицами. Эти тексты, разумеется, нельзя соотносить с именем Элиаса Леннрота. Пожалуй, наиболее известный из них – опубликованная О. В. Куусиненом в 1949 г. (им же составленная) композиция из рун леннротовской «Калевалы». Хотя со взглядом Куусинена на природу «Калевалы» и роль Леннрота нельзя согласиться, его композицию «Калевалы» можно рассматривать как римейк. В данном случае не имеет значения то обстоятельство, что он и не подозревал о той более или менее художественной практике создания римейков, которая так распространилась в наше время.

Эпос «Калевала» живет в лоне мировой литературы полнокровной жизнью и ныне популярного литературного произведения.

Merja Leppälahti
Suomi

Ei sanat salahan joua
Kalevala suomalaisessa nykykirjallisuudessa

Kalevala oli aikoinaan suomalaisille «kansallisuuden ja kielen tunnuskuva, jonka varaan heiveröistä suomalaista identiteettiä alettiin rakentaa» [Honko 1999: viii.]. Sen jälkeenkin Kalevalassa on nähty paljon erityistä: sen on arveltu

heijastavan suomalaisten perusluonnetta, kuvaavan Suomen kansaa, suomalaisia tai universaaleja arkkityypisiä (sankari)hahmoja tai vaikkapa suomalaisten luontosuhdetta [Anttonen 1999: 307–319].

Kalevala innoitti sekä kuva- että sanataiteilijoita heti alusta lähtien. Suomalaisen kaunokirjallisuuden kohdalla suhtautumisessa Kalevalaan voi nähdä kolme «aaltoa», joista ensimmäinen ulottui 1860-luvulta Topeliuksen Kypron prinsessasta ja Kiven Kullervosta 1900-luvun alkuvuosiin, jolloin vaikuttivat mm. J. H. Erkko¹ ja Eino Leino². Tässä vaiheessa Kalevala nähtiin arvokkaana ja juhlallisenakin, tekstit keskittyivät näytelmiin ja runouteen.

Toinen aalto 1960- ja 70-luvulla käytti Kalevalaa ja kansanrunoutta runouden ja proosan inspiraationa painottuen Kalevalan kuvaamaan historiallis-realistiseen maailmaan. Tähän vaiheeseen kuuluvia kirjailijanimiä ovat esimerkiksi Matti Rossi, Arvo Turtiainen, Marja-Leena Mikkola, Lauri Viita, Anu Kaipainen ja Paavo Haavikko. Paavo Haavikon käsikirjoittama neliosainen draamasarja Rauta-aika herätti runsaasti kansalaiskeskustelua³. Tätä vaihetta on nimetty myös Kalevalan uudelleenarvioinnin kaudeksi [Alhoniemi 2000: 111].

Tällä hetkellä Kalevala on jälleen suorastaan hämmästyttävän paljon näkyvissä uudessa suomalaisessa kaunokirjallisuudessa. Osittain tämä voi liittyä Kalevalan runsaaseen esilläoloon ns. uuden Kalevalan 150-vuostisjuhlavuoden merkeissä, mutta tämä ei yksistään selitä kasvavaa kiinnostusta Kalevalaa kohtaan. Nyt 2000-luvulla on selvästi menossa kolmas Kalevala-aalto, jonka yhteydessä Kalevala on saanut aivan uusia ulottuvuuksia.

Neljä strategiaa

Nykyään lajirajojen ylittäminen ja aivan muista ympäristöstä lähtöisin olevat lainat ovat erittäin tavallisia kirjoissa ja elokuvissa. Läheskään aina lähdeä ja liikkuvan aineksen reittejä ei voi varmasti osoittaa. Kalevalaviittaukset muodostavat kuitenkin tässä poikkeuksen, sillä ne ovat yleensä helposti tunnistettavissa.

---

¹ Erkon J. H. Kalevala-aiheisia runoelmia ovat Aino 1893, Kullervo 1895 ja Pohjolan häät 1902.

² Eino Leino kirjoitti kolme Kalevala-aiheista näytelmää Sota valosta 1900, Väinämöisen kosinta 1905 ja Karjalan kuningas 1917 sekä runomuotoiset Helkavirret 1903 ja 1916.

³ Haavikon elokuvakäsikirjoitus ja proosaruno *Rauta-aika* sekä sen viidennestä osasta erilliseksi muokatun *Kullervon tarina*-näytelmä julkaistiin vuonna 1982. Haavikon muistiinpanojen mukaan ne on kirjoitettu jo 1970-luvun lopulla [Pentikäinen 2000: 4–6].

2000-luvun suomalaisen kaunokirjallisuuden intertekstuaalisissa kytkennöissä Kalevalaan on löydetävissä neljä erityyppistä käyttöstrategiaa. Nämä ovat

- 1) Uudelleenkirjoittaminen
- 2) Laajentaminen tai jatkaminen
- 3) Paikallistettava viite
- 4) Avoin viittaus

Strategioista kaksi ensimmäistä ovat hypertekstuaalisia viittaussuhteita, mikä tarkoittaa sitä, että koko teos ja sen olemassaolo liittyvät alkuperäiseen hypotekstiin (tässä siis Kalevalaan) eikä uutta tekstiä voisi olla edes olemassa ilman Kalevalaa [Genette 1997a: 5]. Kahdessa jälkimmäisessä on kysymys paljon suppeammasta viittauksesta, joka ei ole koko kirjan juonen tai olemassaolon kannalta keskeinen.

Kalevalan uudet esitykset

Ensimmäisessä strategiassa koko Kalevala tai sen rajattu osa esitetään uudelleen: suorasanaista tai kevyemmin runoiltuna, murteella, sarjakuvana, nykyaikaan siirrettynä. Kysymyksessä on kuitenkin selvästi sama tarina uudelleentuotettuna. Kalevalan «selkokielisiä» uudelleenesityksiä ovat esimerkiksi Kai Niemisen Kalevala 1999, Aulis Rintalan Kalevala nykysuomeksi ja Risto Pottosen Kalevala suomeksi. Näissä kaikissa on seurattu varsin huolellisesti Kalevalan alkuperäistä tekstiä ja pyritty välittämään sen vivahteet nykypäivän lukijalle. Näiden lisäksi Petteri Hakkaraisen teos Väinämöinen, vanhana syntynyt kertoo Kalevalan keskeiset tapahtumat modernilla nykykielellä, mutta hiukan edellisiä suuremmin vapauksin:

Hän istuu elokivelle jäärapään perusasentoon ja naksauttaa sorminivelet vireeseen. Kanteloisen hän asettelee syliinsä hellästi kuin oman lapsen. Partasuu rykäisee ja sanoo: «Tulkoot kuulemaan kaikki ne, jotka eivät kaunista kansanmusiikkia ole ennen kuulleet. Täältä pesee» [Hakkarainen: Väinämöinen, vanhana syntynyt, 179].

Kristian Huitulan sarjakuva-albumit Kalevala I ja II toistavat Kalevalan tekstiä alkuperäisessä asussa. Uudelleentulkinta muodostuu sarjakuvan dramaattisesta kuvituksesta. Kullervon tarina puolestaan on kerrottu 2000-luvulla uudelleen mm. eteläpohjanmaan murteella (Aulis Rintalan Kullervo Pohojalaan) sekä cyberpunk-henkisenä sarjakuvana (Genen Kullervo).

Johanna Sinisalon romaanissa Sankarit (2003) päähenkilönä on tunnettu rockmuusikko, taiteilijanimeltään Rex. Romaanissa Kalevalan tapahtumat

on modernisoitu ja sijoitettu nykyajan Suomeen. Mukana ovat kuitenkin kaikki Kalevalan henkilöt ja tapahtumat, ainoastaan loppuratkaisu eroaa hiukan kalevalaisesta mallista: Rexin syrjäyttäjä on nuori nainen, Väinämöis-Rexin ja Aino-Oonan tytär.

Kalevalan laajentaminen

Toisessa mahdollisessa strategiassa uusi teos pohjautuu Kalevalan olemassaoloon, mutta ei toista Kalevalaa, vaan käyttää sen aineistoa, maailmaa tai henkilöhahmoja. Tällainen kertomus muistuttaa sisällöltään fanifiktiota, joka jatkaa tai muokkaa alkuperäistä kohdetta. Uusi teksti voi myötäillä alkuperäistä sitä täydentäen tai tarkastella sitä uudesta näkökulmasta, erilaisessa valossa tai suorastaan kääntää alkuperäistekstin pääläelleen. Erona fanifiktioon on kuitenkin muoto; fanifiktioitekstejä jaetaan epävirallisesti ja vastikkeetta, kun taas kirjan julkaisemiseen liittyy yleensä myös kaupallisia tavoitteita⁴.

Jari Tammen teos Kalevan solki kertoo osittain Kalevalan tapahtumia uudelleen, «miten asiat oikeasti tapahtuivat». Mukana on kuitenkin niin paljon lisäelementtejä ja muutoksia, että pidän teosta paremminkin Kalevalan laajennuksena kuin uudelleenkirjoittamisena. Sammon tarina taas kerrotaan toisenlaisena sarjakuvassa Jadesoduri Sangfu ja elokuvassa Jadesoturi.

Kalevalan «jatko-osina» voi pitää esimerkiksi Juha Ruusuvuoren teoksia Lemminkäisen laulu ja Jurmo. Edellisessä Lemminkäinen lähtee seikkailemaan vieraille maille Kylli-vaimon osoittauduttua uskottomaksi. Jälkimmäisessä päähenkilönä on Lemminkäisen pojanpoika, kalevalaiset henkilöt ovat jo kaikki kuolleet. Kalevalaa jatkaa omalla tavallaan myös Petri Hiltusen sarjakuva-albumit Väinämöisestä⁵. Humoristisessa sarjakuvassa Väinämöinen on lupauksensa mukaan palannut, asuu Helsingissä ja kommentoi erilaisia nykyilmiöitä tämän päivän Suomessa.

Kalevalalle voidaan laatia myös toisentyypisiä jatkoja, joissa kalevalainen maailma on «toinen maailma», tavallisen nykymaailman rinnalla oleva sekundaarimaailma [Tolkien 1964; Nikolajeva 1988]. Tällaisia

---

⁴ Molemmissa on myös otettava huomioon tekijänoikeusasiat. Esimerkiksi internetissä julkaistavassa fanifiktiossa tavallisesti tekstin alussa mainitaan, että käytetään nimetyn kirjailijan luomia henkilöhahmoja ilman kaupallista tarkoitusta eikä ongelmia juuri tule, vaikka laillisuuden rajoilla liikutaankin. Sen sijaan vaikkapa Harry Potterin aikuiselämästä kertovan kirjan julkaiseminen omin luvin johtaisi todennäköisesti lakitupaan.

⁵ Vuoden 2008 loppuun mennessä Väinämöis-albumeita on ilmestynyt yhdeksän.

teoksia ovat mm. Harri Hietikon Roger Repo ja tuonen väki, Mikko Karpin Väinämöisen vyö ja Timo Parvelan Sammon vartijat -sarja (josta on ilmestynyt kaksi osaa, Tuliterä ja Tiera). Jokaisessa näistä kalevalainen maailma on todella olemassa, vaikka nyky-Suomessa elävät päähenkilöt eivät sitä tiedä ennen kuin jokin yllättävä asia sen heille todistaa. Kaikissa näissä kalevalaiseen maailmaan liittyy maagisia, yliluonnollisia voimia ja Pohjola yhdistyy jollakin lailla kuolemaan ja pahuuteen, joka on torjuttava.

Paikallistettava viite

Aina viittaus Kalevalaan ei ole niin keskeinen, että se määrittäisi koko teosta. Silti mukana voi olla selvästi tunnistettava, johonkin aivan tiettyyn Kalevalan kohtaan paikallistettavissa oleva viittaus. Esimerkiksi Sari Peltoniemen romaanissa Hirvi jokaisen luvun alussa on Kalevalan katkelma lähdetiedoilla merkittynä. Kalevala-lainaukset ovat tässä epäilyksettä lukemista ohjaavia paratekstejä [Genette 1997b], jotka liittävät romaanin tapahtumat Kalevalan myyttisiin maailmoihin, vaikka itse tekstissä ei ole Kalevala-viittauksia eikä edes kovin selvää yhteyttä.

Toisenlainen paikallistettava viite esiintyy Jukka Parkkisen romaanissa Vanhan kulttuurin kurssi. Päähenkilö Ande kokee shamanistisen initiaation, jossa hän matkaa tuonpuoleiseen. Alisessa käynti noudattaa Väinämöisen tuonelanmatkan tapahtumia, vaikka Väinämöistä tai Kalevalaa ei missään vaiheessa mainita. Marja Luukkosen lastenromaanin Kivi joka tahtoi takaisin järveen sisältää runsaasti viittauksia kansanperinteeseen. Teoksessa on löydettävissä myös selvä alluusio sekä Vipusessa käyntiin että Väinämöisen kanteleensoittoon; molemmissa keskeisenä toimijana on tyttö nimeltä Aino.

Avoin viittaus

Neljäntenä käyttöstrategiana on avoin viittaus Kalevalaan, joka ei kohdistu selkeästi tiettyyn juonelliseen episodiin tai runoon, vaan yleisesti Kalevalaan, sampoon tai vaikka kalevalaiseen henkilönimeseen, kuten silloin tällöin esiin nousevat Seppo Ilmarinen -nimiset henkilöhahmot. Tapani Baggen nuorten sci-fi-romaanissa Otto ja Plejadien lähettiläs avaruusolennot etsivät erikoista asetta, ja kirjan lopulla eräs hahmoista toteaa ohimennen tutkivansa seuraavaksi, onko cumba-nimisellä avaruusaseella jotain tekemistä vanhoissa suomalaisissa teksteissä mainitun sampo-nimisen laitteen kanssa. Tällaiset pienet vihjaukset voivat huvittaa lukijaa, joka ne tunnistaa, mutta lukemista ei suuremmin häiritse, vaikka tällaista vihjettä ei huomaisikaan.

Tomi Kontion teoksessa Austraasian viimeiset lapset joukko lapsia on siirtynyt maasta toiseen maailmaan. Kun he ovat tärkeällä etsintäretkellä tuntemattomalla alueella, kun osuvat raunioituneeseen kylään, jonka suurimman rakennuksen seinällä on selvästi kannelta soittavan Väinämöisen kuva. Tämä osoittaa lapsille, että toiseen maailmaan ennen heidän ryhmäänsä on tullut joku maasta ja nimenomaan Suomesta. Lapset hämmästelevät, ovatko he löytäneet Kalevalan kylän. Kylän asukkaiden alkuperä ei selviä, mutta kylän olemassaolo on sinänsä todiste petoksesta ja vilpillisestä toiminnasta.

Lopuksi

Nykypäivän suomalaisen kaunokirjallisuudessa kiinnittyminen Kalevalaan voi olla niin vahvaa, että se luonnehtii olennaisesti koko teosta. Tällöin on kysymys joko kalevalaisen tekstin (koko Kalevalan tai rajatun osan) uudelleenkirjoittamisesta tai Kalevalan laajentamisesta jatkamalla, lisäämällä tai muokkaamalla.

Yksiselitteisen yhteyden lisäksi nykypäivän suomalainen kaunokirjallisuus voi liittyä Kalevalaan vähäisemmin, pienessä yksityiskohdassa. Tällainen Kalevala-viittaus ei määritä koko teosta eikä ole sen juonen kannalta keskeinen. Vihjauksen huomaaminen tuo tekstiin uusia sävyjä, mutta jos lukija ei sattuisi huomaamaan koko viitettä, se ei välttämättä häiritse suuresti hänen lukukokemustaan.

On mahdotonta sanoa, miksi Kalevala näkyy nykyisin niin kovin usein monenlaisissa kaunokirjallisuuden muodoissa. Joka tapauksessa viittaus Kalevalaan kiinnittää kertomusta todellisuuteen tai suomalaisuuteen tai molempiin, «suomalaiseen todellisuuteen». Yhteys Kalevalaan luo myös kirjan tapahtumille historiaa tai kulttuurista syvyyttä. Pieni viittaus Kalevalan suuntaan voi myös olla lystikäs yksityiskohta, ikään kuin kirjoittajan ja valistuneen lukijan välinen «sisäpiirivitsi» tai yhteisymmärryksen muoto.

Kaikkiaan suomalaisen kaunokirjallisuuden suhtautumisessa Kalevalaan voi nähdä kolme erilaista vaihetta. Ensimmäiselle aallolle oli ominaista hienoinen paatos, joka ei voinut unohtaa Kalevalan kansallista arvoa. Toisessa aallossa Kalevalasta karistettiin juhlallista arvokkuutta ja korostettiin sen realistisia ja jopa raadollisia piirteitä. Nyt meneillään olevassa kolmannessa aallossa Kalevalaa voidaan lähestyä hyvin vapaasti, esimerkiksi huumorin keinon. Kalevalasta voidaan myös poimia ylliluonnollisia ja muita piirteitä fantasian aineksiksi. Silti Kalevala kantaa

edelleen mukanaan kaikuja sen aikaisemmista käyttöyhteyksistä ja tulkinnosta, jotka ovat siten tavalla tai toisella läsnä myös kaikissa nykypäivän Kalevala-viittauksissa. Viittaus Kalevalaan viittaa siten aina myös kulttuuriseen tietoon [Siikala 1991: 47–81]. Nämä ovat merkityksiä, jotka yhteisen kulttuuritaustan tai tietyn kulttuurisen kompetenssin omaavat tunnistavat, vaikka ne eivät suoraan näy tekstissä.

Vanha Väinämöinen purjehti hiljaisessa tuulessa
vaskisella veneellään, kuparista tehdyllä purrellaan,
sinne missä meri ja taivas taivaanrannassa yhtyvät.

[Pottonen: Kalevala suomeksi, 465.]

Mainittu kaunokirjallisuus:

- Lönnrot, Elias (1849). Kalevala. Online: <http://www.finlit.fi/kalevala/>
Bagge Tapani 2000. Otto ja Plejadien lähettiläs. Tammi, Helsinki, 2000.
Gene 2009: Kullervo. Like, Helsinki, 2009.
Hakkalainen Petteri 2004. Väinämöinen, vanhana syntynyt. Johnny Kniga. Helsinki, 2004.
Hietikko Harri V. 2005. Roger Repo ja tuonen väki. Sanasato, Tampere, 2005.
Hiltunen Petri 2001. Väinämöisen paluu. Jalava, Helsinki, 2005.
Huitula Kristian 1998. Kalevala. Omakustanne.
Huitula Kristian 2000. Kalevala II. Omakustanne.
Karppi Mikko 2007. Väinämöisen vyö. Tammi, Helsinki, 2007.
Kontio Tomi 2002. Austraasian viimeiset lapset. Tammi, Helsinki, 2002.
Lius Tuomas 2006. Jadesoturi Sangfu. Like, Helsinki, 2006.
Luukkonen Marja 2002. Kivi joka tahtoi takaisin järveen. Tammi, Helsinki, 2002.
Nieminen Kai 1999. Kalevala 1999. SKS, Helsinki, 1999.
Parkkinen Jukka 1996. Vanhan kulttuurin kurssi. WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva, 1996.
Parvela Timo 2007. Tuliterä. Tammi, Helsinki, 2007.
Parvela Timo 2008. Tiera. Tammi, Helsinki, 2008.
Peltoniemi Sari 2001. Hirvi. Tammi, Helsinki, 2001.
Pottonen Risto 2009. Kalevala suomeksi. Books on Demand, Helsinki, 2009.
Rintala Aulis 2006. Kalevala nykysuomeksi. Pilot-kustannus, Tampere, 2006.
Rintala Aulis 2000. Kullervo Pohojalaanen. Kalevalan Kullervo-taru Etelä-Pohjanmaan murteella. Atena, Jyväskylä, 2000.
Ruusuvoori, Juha 1999. Lemminkäisen laulu. WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva, 1999.
Ruusuvoori Juha 2001. Jurmo. WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva, 2001.
Sinisalo, Johanna 2003. Sankarit. Tammi, Helsinki, 2003.
Tammi, Jari 2002. Kalevan solki. Kuippana, Turku, 2002.

Lähteet

Alhoniemi 2000 – Alhoniemi P. Miten suomalaiset kirjailijat ovat kohdelleet Kalevalan sankareita? Kuvasulinjaa Kivestä Haavikkoon // Viimeinen Väinämöinen. Näkökulmia kansalliseepokseen. Toimittanut Niina Roininen. Kirja-Aurora, Turku, 2000. S. 110–123.

Anttonen 1999 – Anttonen P. Kalevala ja suomalaisuus // Kalevala-lipas. Toimittaneet Pertti Anttonen ja Matti Kuusi. SKS, Helsinki, 1999. S. 307–319.

Genette 1997a – Genette G. Palimpsests. Literature in the Second Degree. University of Nebraska Press, Lincoln, 1997.

Genette 1997b – Genette G. Paratexts. Thresholds of interpretation. Cambridge University Press, New York, 1997.

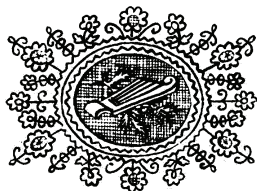
Honko 1999 – Honko L. Pitkän eepoksen laulaja // Kalevala taikka Vanhoja Karjalan runoja Suomen kansan muinoisista ajoista. 1835 julkaistun Kalevalan laitoksen uusi painos. SKS, Helsinki, 1999.

Nikolajeva 1988 – Nikolajeva M. The Magic Code. The use of magical patterns in fantasy for children. Almqvist & Wiksell International. Stockholm, 1988.

Pentikäinen 2000 – Pentikäinen J. Myytit ja myyttisyys Paavo Haavikon teoksissa Kaksikymmentä ja yksi, Rauta-aika ja Kullervon tarina. Helsingin yliopisto, Helsinki. Väitöskirja, luettavissa myös verkossa osoitteessa <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/taite/vk/pentikainen/myytitja.pdf>

Siikala 1991 – Siikala A.-L. Kertomukset, kulttuurinen tieto ja kansanperinne // Nykyajan sadut. Joukkoviestinnän kertomukset ja vastaanotto. Toimittanut Juha Kytömäki. Gaudeamus ja Yleisradio, Helsinki, 1991. S. 47–81.

Tolkien 1964 – Tolkien J. R. R. Tree and leaf. Unwin Books. London, 1964.

Н. В. Чикина
Петрозаводск

«Калевала» в творчестве З. Дубининой
и М. Пахомова

Писатели Зинаида Дубинина и Мийкул Пахомов – представители южных карелов. Она – ливвик, он – людик.

Зинаида Тимофеевна Дубинина родилась в д. Лумбозеро Олонецкого р-на. Долгое время работала учителем в школах родной Олонии,